

οί ὅποιοι ἄρχονται μὲ νόμους ἰσότητος) δὲν ἐξαφανίζουσι τὴν τάξιν τῶν φιλοσόφων, ἀλλὰ τὴν ἀφί-
νουν νὰ ὁμιλῇ δημοσίᾳ, διότι καὶ εἰς τοὺς δύο εἶνε
ἀπαραίτητος πρὸς φωτισμὸν τῶν ἔργων τῶν· αὐτὴ
δὲ ἡ τάξις ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της εἶνε ἀκατάλλη-
λος διὰ κοσμικὰς συγκεντρώσεις καὶ ἐξ αἰτίας τῆς
ὑπολήψεώς της διὰ μίαν προπαγάνδαν ἐν-
τελῶς ἀγύποπτος.

ΠΑΡΑΤΗΜΑ

I

*Ἐπὶ τῆς διαφωνίας μεταξὺ τῆς ἠθικῆς καὶ
τῆς πολιτικῆς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς
αἰωνίας εἰρήνης.*

Ἡ ἠθικὴ εἶνε ἤδη καθ' ἑαυτὴν μία πρᾶξις μὲ
ἀντικειμενικὴν σημασίαν, ὡς σύνολον ἀπολύτως
προστακτικῶν νόμων, κατὰ τοὺς ὁποίους ὀφείλο-
μεν νὰ ἐνεργῶμεν καὶ εἶνε καθαρὰ ἀσυναρτησία,
ἀφοῦ παρεχωρήσαμεν εἰς αὐτὴν τὴν ἔννοιαν τοῦ
καθήκοντος—τὸ κύρος της—νὰ θέλωμεν ἀκόμη νὰ
λέγωμεν ὅτι δὲν ἠμποροῦμεν νὰ τὴν ἐφαρμώσω-
μεν· διότι τότε ἐκφεύγει αὐτὴ ἡ ἔννοια ἀπὸ τὴν
τῆς ἠθικῆς (*ultra posse nemo obligatur*). Ἐπομέ-
νως δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἔρις τῆς πολιτικῆς, ὡς
ἐξασκούσης νομικὴν διδασκαλίαν, μὲ τὴν ἠθικὴν,
ὡς τοιαύτην, ἀλλ' ὡς θεωρητικὴν· θὰ ἠδύνατο νὰ
νοηθῇ λοιπὸν μὲ τὴν τελευταίαν μία γενικὴ διδα-
σκαλία νοημοσύνης, δηλαδὴ μία θεωρία τῶν ἀξιω-
μάτων, ὑπὸ τοὺς πλεονεκτικῶς ὑπολογισθέντας
σκοποὺς, τῆς ὁποίας νὰ ἐκλέγωνται τὰ χρησιμώ-
τερα μέσα, δηλαδὴ νὰ διαψεύδεται γενικῶς ὅτι
ὑπάρχει μία ἠθικὴ.

Ἡ πολιτικὴ λέγει «Νὰ εἰσθε πονηροὶ ὅπως οἱ
ὄφεις», ἡ δὲ ἠθικὴ προσθέτει ὡς περιοριστικὸν ὄρον
«καὶ χωρὶς δόλον ὅπως αἱ περιστέραί». Ἄν ἀμ-
φότερα δὲν δύνανται νὰ ὑπάρξουν εἰς μίαν καὶ
τὴν αὐτὴν διαταγὴν, τότε ἀληθῶς ὑπάρχει μία ἔρις
τῆς πολιτικῆς μὲ τὴν ἠθικὴν· ἂν ὅμως πρέπη ἀπο-

λύτως νὰ ἐνωθοῦν καὶ τὰ δύο, τότε ἡ ἔννοια τοῦ ἐναντίου εἶνε ἄλογος καὶ ἡ ἐρώτησις, πῶς θὰ καταλήξῃ αὐτὴ ἡ ἔρις, δὲν δύναται νὰ τεθῆ ποτὲ ὡς θέμα. Ἄν καὶ ἡ πρότασις «Ἐντιμότης εἶνε ἡ καλύτερα πολιτικὴ» περιέχει μίαν θεωρίαν, τὴν ὅποιαν δυστυχῶς ἡ πράξις ἀντικρούει πολὺ συχνά, ἐν τούτοις ὅμως ἡ ἐπίσης θεωρητικὴ πρότασις «Ἐντιμότης εἶνε καλύτερον πρᾶγμα ἀπὸ κάθε πολιτικὴν» εἶνε παρὰ πᾶσαν ἀντίρρησην προέχουσα, ἀναπόδραστος μάλιστα ὄρος τῆς τελευταίας. Ὁ Θεὸς τῆς ἠθικῆς δὲν ὑποχωρεῖ εἰς τὸν Δία—τὸν Θεὸν τῆς βίας, διότι οὗτος παραμένει ἀκόμη ὑπὸ τὴν μοῖραν, δηλαδή ἡ λογικὴ δὲν εἶνε ἀρκετὰ φωτισμένη ὥστε νὰ παραβλέπῃ τὴν σειρὰν τῶν προωρισμένων αἰτιῶν, αἱ ὅποῖαι προαγγέλλουν μὲ ἀσφάλειαν τὴν καλὴν ἢ κακὴν ἔκβασιν τῶν πράξεων καὶ ἐνεργειῶν τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὸν μηχανισμόν τῆς φύσεως, καίτοι ἐλπίζουν ὅτι οὗτος ἐνεργεῖ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας των. Ὅτι ὅμως χρειάζεται νὰ γίνῃ, διὰ νὰ μείνωμεν εἰς τὴν τροχίαν τοῦ καθήκοντος, κατὰ τοὺς κανόνας τῆς σοφίας της, τοῦτο διαλάμπει παντοῦ ἀρκετὰ καὶ μᾶς φωτίζει εἰς τὸν τελικὸν σκοπὸν.

Τώρα πλέον σχηματίζει ὁ πρακτικὸς, διὰ τὸν ὅποῖον ἡ ἠθικὴ εἶνε ἀπλῶς θεωρία, τὸ ἀπαρηγόρητον δόγμα τοῦ περὶ τῆς ἀγαθῆς ἐλπίδος μας, ὡς καὶ περὶ τῶν παραδεδωγμένων ὀφείλῃν καὶ δύνασθαι. Ἰσχυρίζεται πῶς δύναται νὰ ἴδῃ ἐκ τῶν προτέρων, ἀπὸ τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι δὲν θὰ θελήσῃ οὐδέποτε ὅ,τι ἀπαιτεῖται διὰ νὰ πραγματοποιήσῃ ἐκεῖνον τὸν σκοπὸν ὁ ὅποῖος ὀδηγεῖ πρὸς τὴν αἰώνιαν εἰρήνην. Βεβαίως ἡ θέλησις τῶν διαφόρων ἀνθρώπων δὲν εἶνε ἀρκετὴ, διὰ νὰ ζοῦν εἰς μίαν ἔννομον πολιτείαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐλευθερίας—διανεμητικὴ ἐνότης τῆς θελήσεως ὄλων—ἀλλ' ἐπειδὴ ὅλοι ὁμοῦ θέλουν αὐτὴν τὴν κατάστασιν—ἡ ἀθροιστικὴ ἐνότης τῆς συνολικῆς θελήσεως—θ' ἀπαιτηθῆ ἡ λύσις τοῦ δυσκόλου αὐτοῦ προβλήματος διὰ νὰ συσταθῆ ἓνα σύνολον τῆς

πολιτικής κοινωνίας. Καί ἐπειδὴ ἐπὶ τοῦ διαφορισμοῦ αὐτοῦ τῆς ἰδιωτικῆς θελήσεως ὅλων ὀφείλει νὰ προσέλθῃ ἀκόμη μία ἐνωτικὴ αἰτία διὰ νὰ ἐξευρεθῇ μία κοινὴ θέλησις, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καμμία ἀπὸ ὅλας τὰς ἄλλας δὲν δύναται, διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς τῆς ἰδέας—εἰς τὴν πρᾶξιν—δὲν δυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν εἰς καμμίαν ἄλλην αἰτίαν τῆς ἐννόμου καταστάσεως εἰμὴ εἰς τὴν βίαν ἐκ τῆς πιέσεως τῆς ὁποίας θὰ γεννηθῇ κατόπιν τὸ δημόσιον δίκαιον· τὸ ὁποῖον τότε βεβαίως—ἐπειδὴ ἄνευ αὐτοῦ τὸ ἠθικὸν αἴσθημα τοῦ νομοθέτου ἐλάχιστα δύναται νὰ ὑπολογισθῇ—θὰ ἐπαφίετο εἰς ἐπίτυγχανομένας ἐνώσεις τοῦ ἀγρίου πλήθους μόνον πρὸς πραγματοποίησιν μιᾶς ἐννόμου πολιτείας διὰ τῆς κοινῆς αὐτῶν θελήσεως, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐπιτρέπει ν' ἀναμεινωμεν ἐκ τῶν προτέρων μεγάλας παρεκτροπὰς ἀπὸ ἐκείνην τὴν ἰδέαν (τὴν θεωρίαν) τῆς ἀληθοῦς πείρας.

Ἐννοεῖται λοιπὸν ὅτι ὁποῖος ἔχει ἅπαξ τὴν δύναμιν εἰς χεῖρας του, δὲν ἐπιτρέπει εἰς τὸν λαὸν νὰ τοῦ ἐπιβάλλῃ νόμους. Ἐνα κράτος, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν διάθεσιν εἶνε νὰ μὴν εὐρίσκεται κάτω ἀπὸ κανένα ἐξωτερικὸν νόμον, δὲν θὰ ἐξαρτηθῇ ἀπὸ τὸ δικαστήριον ἐνὸς ἄλλου κράτους ὅταν θέλει νὰ ζητήσῃ ἀπὸ αὐτὸ τὸ δίκαιόν του· πολὺ περισσότερον μία χώρα, ἢ ὁποία αἰσθάνεται ὅτι εἶνε ὑπερτέρα μιᾶς ἄλλης καὶ ἂν ἀκόμη αὐτὴ δὲν τὴν ἐμποδίζει δὲν θ' ἀφήσῃ ἀνεκμετάλλευτον τὸ μέσον τῆς ἐνισχύσεως τῆς δυνάμεώς της δι' ἀρπαγῆς ἢ διὰ κατακτήσεως αὐτῆς· οὕτω διαλύονται ὅλα τὰ σχέδια τῆς θεωρίας διὰ τὸ κρατικὸν, λαϊκὸν καὶ παγκόσμιον πολιτικὸν δίκαιον εἰς κενὸν καὶ ἀπραγματοποίητον ἰδανικόν. Ἀπ' ἐναντίας μία πρᾶξις, θεμελιωμένη ἐπὶ ἐμπειρικῶν ἀρχῶν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἢ ὁποία δὲν τὸ θεωρεῖ πολὺ ταπεινὸν νὰ ἐξαγάγῃ συμπεράσματα διὰ τὰ ἀξιώματά της ἐκ τοῦ τρόπου τῆς πορείας τοῦ κόσμου

θὰ ἡδύνατο μόνη νὰ εὔρη μίαν στερεὰν βάσιν διὰ τὸ οἰκοδόμημα τῆς κρατικῆς σοφίας.

Ἄσφαλῶς ἂν δὲν ὑπάρχη καμμία ἐλευθερία καὶ ἐπ' αὐτῆς στηριζόμενος ἠθικὸς νόμος, ἀλλὰ πᾶν ὅ,τι συμβαίνει ἢ ὅ,τι δύναται νὰ συμβῆ εἶνε ἀπλοῦς μηχανισμὸς τῆς φύσεως, τότε ἡ πολιτικὴ εἶνε—ὡς τέχνη νὰ μεταχειρίζεται αὐτὸν πρὸς διακυβέρνησιν τῶν λαῶν—ὅλη ἡ πρακτικὴ σοφία καὶ ἡ ἔννοια τοῦ δικαίου μία κενὴ ἰδέα. Ἄν ὅμως θεωρεῖται ἀπολύτως ἀναγκαῖον νὰ συνδεθῆ αὕτη μὲ τὴν πολιτικὴν καὶ μάλιστα νὰ ὑψωθῆ ὡς περιοριστικὸς ὅρος τῆς τελευταίας, τότε πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἀπαραίτητος ὁ μεταξὺ των συμβιβασμὸς.

Ὅθεν δύναμαι νὰ φαντασθῶ ἕναν ἠθικὸν πολιτικὸν δηλαδή ἕναν ὁ ὁποῖος ἐκλαμβάνει τοιοῦτοτρόπως τὰς ἀρχὰς τῆς κρατικῆς συνέσεως ὥστε νὰ ἀποτελοῦν ἕνα πρᾶγμα μὲ τὴν ἠθικὴν, ἀλλ' ὄχι ἕνα πολιτικὸν ἠθικολόγον ὅστις χαλκεύει οὕτω πῶς μίαν ἠθικὴν ὅπως τὴν εὕρισκει καταλληλοτέραν διὰ τὸ συμφέρον τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρός.

Ὁ ἠθικὸς πολιτικὸς θὰ κάμῃ ὡς ἀξίωμα «ἂν κάποτε παρουσιασθοῦν ἐλαττώματα εἰς τὸ πολίτευμα ἢ εἰς τὰς κρατικὰς σχέσεις, τὰ ὁποῖα δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἀποφευχθοῦν, τότε εἶνε καθήκον, ἰδίως τῶν ἐξεχόντων τοῦ κράτους, νὰ σκεφθοῦν πῶς θὰ τὰ διορθώσουν τὸ ταχύτερον καὶ θὰ τὰ κάμουν νὰ εἶνε σύμφωνα μὲ τὸ φυσικὸν δίκαιον, ὅπως ἐμφανίζεται τοῦτο εἰς τὴν λογικὴν καὶ ἂν ἀκόμη θὰ ἐστοίχιζε τὸ τοιοῦτον θυσίας τοῦ ἐγωῖσμοῦ των». Ἄφοῦ λοιπὸν τὸ ξέσχισμα ἐνὸς τόμου τῆς κρατικῆς ἢ παγκοσμίου πολιτικῆς ἐνώσεως, πρὶν ἀκόμη ἐτοιμασθῆ ἕνας καλύτερος εἰς τὴν θέσιν του, ἀντιβαίνει εἰς τὴν ὁμοφώνως ἠθικὴν κρατικὴν σύνεσιν, θὰ ἦτο τότε παράλογον ν' ἀπαιτήσωμεν, ὅπως μεταβάλωμεν ἀμέσως καὶ μὲ βίαν τὸ ἐλάττωμα· δυνάμεθα ὅμως τουλάχιστον ν' ἀξιώσωμεν ἀπὸ τὸν ἔχοντα τὴν ἐξουσίαν νὰ κατέχῃ ἐνδομύχως τὰς ἀρχὰς τῆς ἀνάγκης μιᾶς τοιαύτης μεταβολῆς διὰ νὰ μένῃ εἰς σταθερὰν

γεινῆσιν μὲ τὸν σκοπὸν τοῦ καλυτέρου κατὰ τοὺς νόμους τοῦ δικαίου πολιτεύματος. Ἐνα κράτος δύναται νὰ κυβερνᾶται ρεπουμπλικανικῶς (republikanisch) ἂν ταυτοχρόνως κατὰ τὸ σύνταγμα τοῦ ἔχη δεσποτικὴν κυριαρχίαν, ἕως ὅτου βαθμὴδὸν γίνῃ ὁ λαὸς κατάλληλος διὰ νὰ ἐπηρεάζεται ἐκ μόνης τῆς ιδέας τοῦ νόμου—ὡς ἂν οὗτος κατεῖχε ἰδίαν φυσικὴν ἰσχὺν—καὶ ἱκανὸς νὰ δημιουργῇ αὐτὸς μόνος τὴν νομοθεσίαν του, ἢ ὅποια ἀρχικῶς βασίζεται εἰς τὸ δίκαιον. Ἄν ἐπίσης ἀπὸ τὴν σφοδρότητα μιᾶς ἐκ κακοῦ πολιτεύματος προκυψάσης ἐπαναστάσεως κατώρθωνε νὰ ἐπιτύχῃ δι' ἀδίκου τρόπου μίαν πλέον ἔννομον κατάστασιν, δὲν θὰ τοῦ ἦτο ἐπιτετραμμένον νὰ ἐπαναφέρῃ πάλιν τὸν λαὸν εἰς τὸ πρῶην καθεστῶς, καίτοι κατ' αὐτὸ ἕκαστος ὁ ὅποῖος ἀνεμίχθη βιαίως ἢ δολίως δικαίως ὑπεβλήθη εἰς τὰς ποινὰς τῆς ἀνταρσίας. Ὅσον ὅμως ἀφορᾶ τὴν ἐξωτερικὴν σχέσιν τοῦ κράτους, δὲν δύναται νὰ ζητηθῇ ἀπὸ ἕνα κράτος νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ ἔστω καὶ δεσποτικὸν πολίτευμά του, τὸ ὁποῖον ὅμως εἶνε ἢ ἰσχυροτέρα προστριβὴ μὲ ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς, ἐφ' ὅσον διατρέχει τὸν κίνδυνον νὰ καταβροχθισθῇ ἀμέσως ἀπὸ ἄλλα κράτη· ἐπομένως πρέπει νὰ τοῦ ἐπιτραπῇ ἢ χρονοτριβῇ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν μέχρι καλυτέρας εὐκαιρίας.*

Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ δεσποτιζόντες ἠθικολόγοι, ἀποτυγχάνοντες εἰς τὴν ἐξάσκησιν, ποικιλοτρόπως προσκρούοντες εἰς τὴν κρατικὴν σύνεσιν, λόγῳ ἐσπευσμένως λαμβανόμενων ἢ διαφημιζομένων μέτρων, ὀφείλουσιν νὰ ἐπανέρχωνται ὀλίγον κατ' ὀλίγον διὰ τῆς πείρας, ἐξ

---

* Οὗτοι εἶνε διευκολυντικοὶ νόμοι τῆς λογικῆς, διότι ὁποιονδήποτε νομικὸν πολίτευμα, ἔστω καὶ εἰς μικρὸν βαθμὸν σύμφωνον μὲ τὸ δίκαιον, εἶνε καλύτερον παρὰ οὐδέν, διότι τὸ τελευταῖον τοῦτο καθεστῶς (ἢ ἀναρχία) θὰ ἐχρειάζετο μίαν ὑπερεσπευσμένην μεταρρύθμισιν, ἐπομένως μίαν ἐπανάστασιν, ἣτις δὲν ἐξελίσσεται πάντα ὁμαλῶς.

αὐτῆς τῆς συγκρούσεώς των με τὴν φύσιν, εἰς μίαν καλυτέραν τροχίαν· οἱ ἠθικολογοῦντες πολιτικοὶ ὅμως, ἀπὸ συγκάλυψιν νομίμων κρατικῶν ἀξιωματιῶν, ὑπὸ τὸ πρόσχημα μιᾶς ἀκαταλλήλου ἀνθρωπίνης φύσεως, καλῆς κατὰ τὴν ἰδέαν ποῦ προσδιορίζει ἡ λογικὴ, ἐφ' ὅσον ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτοῦς, καθιστοῦν ἀδύνατον τὴν καλυτέρευσιν καὶ διαϊωνίζουσαν τὴν βλάβην τοῦ δικαίου.

Ἐναντὶ τῆς πράξεως, διὰ τὴν ὁποίαν καυχῶνται αὐτοὶ οἱ σοφοὶ τοῦ κράτους, συναναστρέφονται μόνον με πρακτικοὺς, ἐνῶ διστάζουσι ἀπλῶς καὶ νὰ προσφέρουσι τὸ ὄνομα λαοῦ—τῆς δυνάμεως ποῦ κυριαρχεῖ τώρα—καὶ ὅπου εἶνε δυνατόν ἐγκαταλείπουσι ὅλον τὸν κόσμον κατὰ τὸ σύστημα πραγματικῶν νομικῶν—τοῦ ἐπαγγέλματος ὄχι τῶν νομοθετῶν—ὅταν οὗτοι ἀνέρχονται μέχρι τῆς πολιτικῆς. Διότι, ἐπειδὴ αὐτὴ δὲν εἶνε ἡ ἐργασία των, νὰ λεπτολογοῦν διὰ νομοθεσίαν, ἀλλὰ νὰ ἐκπληροῦν τὰς παρούσας προσταγὰς τοῦ δημοσίου δικαίου, κάθε πρόχειρον ἔννομον πολίτευμα καὶ ἂν ἀκόμη εἶνε πολὺ παρηλλαγμένον εἰς τὰ ὑψηλὰ σημεῖα, φαίνεται δι' αὐτοῦς τὸ καλύτερον, ἄρκεῖ νὰ εἶνε ἐν τάξει εἰς τὸν ἀναγκαῖον μηχανισμόν του. Ἐὰν ὅμως αὐτὴ ἡ ἐπιτηδειότης φαίνεται κανονικὴ εἰς ὅλα τὰ ἐπίππια, εἰς αὐτοῦς ἐμπνέει τὴν ἐσφαλμένην ἰδέαν ὅτι δύνανται νὰ γνωμοδοτήσουσι ἐπὶ τῶν ἀξιωματιῶν ἐνὸς πολιτεύματος γενικῶς κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ δικαίου—ἐπομένως a priori, ὄχι ἐμπειρικῶς—καὶ προσποιοῦνται τὸν μέγαν καὶ διατείνονται ὅτι γνωρίζουσι τοὺς ἀνθρώπους—τὸ ὅποῖον βεβαίως ἀναμένει κανεὶς διότι ἔχουσι νὰ κάμωσι με πολλοὺς—χωρὶς ἐν τούτοις καὶ νὰ γνωρίζουσι πραγματικῶς τὸν ἄνθρωπον καὶ τί δύναται νὰ γίνῃ ἀπὸ αὐτὸν, πρᾶγμα διὰ τὸ ὅποῖον χρειάζεται ἀνώτερον βᾶθρον πρὸς ἀνθρωπολογικὰ παρατηρήσεις. Με τοιαύτας ἰδέας ἐφωδιασμένοι προβαίνουν εἰς τὸ κρατικὸν καὶ τὸ λαϊκὸν δίκαιον, ὅπως προσδιορίζει ἡ λογικὴ καὶ οὕτω φθάνουσι εἰς αὐτὴν τὴν ὑπέρβασιν μόνον με τὸ πνεῦμα τῆς

στρεψοδικίας, ἀκολοθοῦντες καὶ ἐκεῖ τὴν συνηθισμένην των πορείαν — ἐνὸς μηχανισμοῦ δεσποτικῶς δεδομένων πιεστικῶν νόμων — ὅπου αἱ ἔννοιαί τῆς λογικῆς γνωρίζουν νὰ θεμελιώνουν μίαν μόνον κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐλευθερίας ἔννομον ἐξουσίαν, διὰ τῆς ὁποίας πρωτίστως εἶνε δυνατόν ἓνα πολίτευμα νὰ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ δικαίου. Τοῦτο δὲ τὸ πρόβλημα ὁ θεωρούμενος πρακτικὸς νομίζει ὅτι δύναται νὰ λύσῃ μὲ παράβλεψιν πάσης ιδέας ἐμπειρικῆς, ὡς συνεκροτήθησαν τὰ μέχρι σήμερον καλύτερον ὑφιστάμενα εἰς πολλὰ μέρη παράνομα πολιτεύματα· τὰ ἀξιώματα ποὺ χρησιμοποιοῦν ἐδῶ—καίτοι δὲν τὰ διατυμπανίζει—ἐξορμοῦν ἀπὸ τὰς ἐξῆς περίπου σοφιστικὰς ἀρχάς.

1. *Fac et excusa.* Ἐπωφελοῦ τῆς εὐνοϊκῆς περιστάσεως πρὸς αὐθαίρετον κατοχήν (ἢ ἐνὸς δικαιώματος τοῦ κράτους ἐπὶ τοῦ λαοῦ του ἢ ἐπὶ ἄλλου γειτονικοῦ)· ἡ νομιμοποίησις θὰ διεξαχθῇ πολὺ εὐκολώτερον καὶ χαριέστερον ὡς καὶ ἡ συγκάλυψις τῆς βίας—ἰδίως εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν, ὅπου ἡ ἀνωτέρα δύναμις εἶνε ἄμεσος καὶ ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία εἶνε ἐκείνη τὴν ὁποίαν ὀφείλουν νὰ ὑπακούουν χωρὶς νὰ λεπτολογοῦν—ὡς ἂν νὰ διανοεῖται κανεὶς προηγουμένως τὰ πειθαναγκαστικὰ μέτρα καὶ νὰ περιμένη ἡσυχος κατόπιν τὰς ἀντιρρήσεις. Αὐτὴ ἡ θρασύτης προσδίδει ἐσωτερικὴν φαινομενικὴν πεποίθησιν περὶ τοῦ δικαίου τῆς πράξεως καὶ ὁ Θεὸς *bonus eventus* εἶνε κατόπιν ὁ καλύτερος ἀντιπρόσωπος τοῦ δικαίου.

2. *Si fecisti, nega.* Ὅ,τι ὁ ἴδιος διέπραξες π.χ. διὰ νὰ φέρῃς τὸν λαόν σου εἰς ἀμφιβολίαν καὶ δι' αὐτῆς εἰς ἀνταρσίαν, νὰ τὸ ἀρνεῖσαι ὅτι ἦτο σφάλμα σου ἢ νὰ διατείνεσαι ὅτι ἡ ἀπειθία τῶν ὑπηκόων ἦτο ἡ ἀφορμὴ· ὅταν καταλάβῃς ἓνα γειτονικὸν λαόν, λέγε ὅτι πταίει ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων δηλαδὴ ἂν δὲν μετήρχεσο σὺ βίαν ἐναντίοντων, ἀσφαλῶς θὰ τὸ ἔκαμνον αὐτοὶ καὶ θὰ κατέκτων τὸ κράτος σου.

3. *Divide et impera*. Σημαίνει: υπάρχουν μερικοί προνομοιοῦχοι ἀρχηγοὶ εἰς τὸν λαόν σου, οἱ ὅποιοι ἀπλῶς σὲ ἐξέλεξαν ὡς γενικὸν ἀρχηγὸν (*primus inter pares*); καλλιέργει τὴν διχόνοιαν μεταξὺ των καὶ χωρίζέ τους ἐπίσης ἀπὸ τὸν λαόν, εἰς τὸν ὅποιον ὑπόσχεσαι ψευδῶς τὰς μεγαλυτέρας ἐλευθερίας καὶ οὕτω τὸ πᾶν θὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἀπόλυτον θέλησίν σου. Ἐὰν πρόκειται διὰ ξένα κράτη, ἀρκετὰ ἀσφαλές μέσον εἶνε νὰ διεγείρῃς διαφωνίας μεταξὺ αὐτῶν καὶ ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς βοήθειας πρὸς τὰ ἀδυνατώτερα νὰ ὑποτάσῃς τὸ ἓνα κατόπιν τοῦ ἄλλου.

Εἰς αὐτὰ τὰ πολιτικὰ ἀξιώματα δὲν θὰ ὑστερήσῃ κανεὶς, διότι ὅλα εἶνε ἤδη γενικῶς γνωστά· ἐπίσης δὲν εἶνε ἡ περίπτωση νὰ ἐντρέπῃσαι ἐπειδὴ προσιπτεῖ εἰς τὰ ὄμματα ἢ φανερά ἀδικία. Διότι αἱ μεγάλαι δυνάμεις οὐδέποτε ἐντρέπονται διὰ τὴν κρίσιν τοῦ πολλοῦ κοινου, ἀλλὰ μόνον ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην· ὅσον ἀφορᾷ ὅμως αὐτὰ τὰ ἀξιώματα, ὅχι ἡ ἀποκάλυψις των, ἀλλὰ ἡ ἀποτυχία των τὰς κάμνει νὰ ἐντρέπωνται—διότι ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἠθικῆς αὐτῶν τῶν ἀξιωματῶν εἶνε ὅλοι συμφωνοὶ μεταξὺ των· παραμένει ὅμως εἰς αὐτὰς πάντοτε ἡ πολιτικὴ ἐντιμότης ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀσφαλῶς δύνανται νὰ ὑπολογίζουσι, δηλαδὴ ἡ τῆς αὐξήσεως τῆς δυνάμεώς των μὲ ὁποιονδήποτε τρόπον καὶ ἂν ἐπιτυγχάνεται αὕτη*).

---

*) Ἐὰν καὶ μία ἐρριζωμένη κακία εἰς τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι ζοῦν μαζὶ εἰς ἓνα κράτος, εἶνε ἀμφίβολος καὶ ἀντ' αὐτῆς μᾶλλον δύναται νὰ καταλογισθῇ εἰς αὐτοὺς ἓνας ἀνεπαρκῆς πολιτισμὸς, οὐχ ἥττον τοῦτο προσσιπτεῖ ἀναντιρρήτως εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἐκάστου κράτους ὑπάρχει μία μεγαλυτέρα ἐξουσία, διεπομένη ἀπὸ τοὺς πολιτικοὺς νόμους ὡς ἀντίδρασις κατὰ τῆς κυβερνήσεως ἢ ὁποία ὅχι μόνον δίδει εἰς τὸ σύνολον ἓναν ἠθικὸν χρωματισμὸν, ἀλλὰ καὶ μεγάλην διευκόλυνσιν πρὸς σεβασμὸν τῶν νόμων. Ἐκαστος πολίτης νομίζει διὰ τὸν ἑαυτὸν του, ὅτι ἀκολουθεῖ πιστῶς τὴν ἐννοιαν τοῦ δικαίου, ὅταν προσδοκᾷ τὸ αὐτὸ ἀπὸ κάποιον ἄλλον. Ἐπειδὴ ὅμως ἕκαστος, πα-

Ἐκ τῶν ὅλων αὐτοῦ τούτων ὀφειοειδεῖς ἐλιγμούς μιᾶς ἀνηθικοῦ διδασκαλίας, ἂν θέλωμεν νὰ ἐξαγάγωμεν τὸ εἰρηνικὸν καθεστῶς μεταξὺ ἀνθρώπων ἀπὸ τὸ πολεμικὸν τῆς φυσικῆς καταστάσεως, διαφωτιζόμεθα ἀρκετὰ : ὅτι οἱ ἄνθρωποι, τόσον ὀλίγον εἰς τὰς ἰδιωτικὰς τῶν σχέσεις ὅσον καὶ εἰς τὰς δημοσίας, δύνανται νὰ διαφύγουν ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ δικαίου καὶ δὲν ἔχουν τὴν τόλμην νὰ θεμελιώσουν τὴν πολιτικὴν δημοσίαν ἀπλῶς μετὰ τὴν χρῆσιν τῆς συνέσεως, ἐπομένως κατὰ τὴν ἔννοιαν ἐνὸς δημοσίου δικαίου νὰ προειδοποιήσουν ὅλους πρὸς ὑπακοήν—τὸ ὅποῖον ἰδίως εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ λαϊκοῦ δικαίου ἐπισύρει τὴν προσοχὴν— ἀλλὰ τοῦ ἀποδίδουν ὅλην τὴν ἀρμόζουσαν αὐτῷ τιμὴν καὶ ἂν ἀκόμη ἐπινοοῦν ἕκατὸν ὑπεκφυγὰς καὶ συγκαλύψεις, διὰ νὰ τὸ παραμερίσουν εἰς τὴν πρᾶξιν, διότι τὸ δίκαιον εἶνε ἡ πηγὴ καὶ ὁ σύνδεσμος πάντων. Διὰ νὰ τεθῆ ἓνα τέλος εἰς αὐτὰ τὰ σοφίσματα—τὰ τῆς ἀποκρυπτομένης ἀδικίας— καὶ διὰ νὰ ἀναγκάσωμεν εἰς ὁμολογίαν τοὺς ψευδεῖς ἀντιπροσώπους τῶν δυνατῶν τῆς γῆς, ὅτι δὲν εἶνε τὸ δίκαιον ἀλλ' ἡ βία πρὸς χάριν τῆς ὁποίας ὁμιλοῦν καὶ ἀπὸ τὴν ὁποίαν αὐτοί, ὡς νὰ μὴ εἶχον οἱ ἴδιοι νὰ διατάξουν κάτι, λαμβάνουν τὸ ὕφος θὰ εἶνε καλὸν ν' ἀποκαλύψωμεν τὴν ὀφθαλμαπάτην, μετὰ τὴν ὁποίαν περιπαίζουσι ἑαυτοὺς καὶ τοὺς ἄλλους καὶ ν' ἀνεύρωμεν καὶ νὰ καταδείξωμεν τὸ ἀνώτατον ἀξίωμα, ἀπὸ τὸ ὅποῖον ἐκπορεύεται ἡ τάσις πρὸς τὴν αἰωνίαν εἰρήνην· δηλαδή ὅτι ὅλον τὸ κακὸν, τὸ ὅποῖον τὴν ἀναχαιτίζει, προέρχεται ἀπὸ τὸ ἕξις : ὅτι ἡ πολιτικὴ ἠθικὴ ἄρχεται ἐκεῖ ὅπου ὁ ἠθικὸς πολιτικὸς τελειώνει δικαίως.

ῥὰ τὴν καλὴν ἰδέαν ποὺ ἔχει διὰ τὸν ἑαυτόν του, προϋποθέτει ἐν τούτοις κακὰ αἰσθήματα εἰς ὅλους τοὺς ἄλλους, διὰ τοῦτο συμφωνοῦν πάντα μετὰ τὴν γνώμην ὅτι ὅσον ἀφορᾷ τὴν πρᾶξιν πολὺ ὀλίγοι ἀξίζουν· ὡς πρὸς τὴν θεωρίαν τῆς περιουσίας ὁμῶς ἕκαστος φροντίζει νὰ ἐνεργῆ κατὰ τὸ συμφέρον του καὶ ἄς τὸν ἐκλαμβάνουν οἱ ἄλλοι ὅπως θέλουν.

υποτάσσω οὕτω τὰς ἀρχὰς εἰς τὸν σκοπὸν — ζευγνύων δηλαδή τ' ἄλογα ὀπισθεν τῆς ἀμάξης—καὶ ματαιώνων τὴν ἴδιαν του πρόθεσιν, νὰ φέρη εἰς ἀρμονίαν τὴν πολιτικὴν μὲ τὴν ἠθικὴν.

Διὰ νὰ καταστήσωμεν σύμφωνον τὴν πρακτικὴν φιλοσοφίαν μὲ τὸν ἑαυτὸν τῆς εἶνε ἀναγκαῖον νὰ καθορίσωμεν ἐν πρώτοις τὸ ζήτημα: ἂν εἰς θέματα τοῦ πρακτικοῦ πνεύματος, ἀπὸ ὑλικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα, ἢ ἀρχὴ ὄφειλε νὰ γίνῃ ἀπὸ τὸν σκοπὸν—ὡς ἀντικείμενον τῆς αὐθαιρεσίας—ἢ ἀπὸ τὰ τυπικά, δηλαδή, νὰ ἐνεργῆς οὕτως ὥστε νὰ δύνασαι νὰ θέλῃς τὰ ἀξιώματά σου νὰ γίνωνται νόμοι καὶ ἄς εἶνε ὅποιοσδήποτε ὁ σκοπός.

Χωρὶς καμμίαν ἀμφιβολίαν πρέπει νὰ προηγηθῆ τὸ τελευταῖον ἀξίωμα διότι ἔχει, ὡς νομικὸν ἀξίωμα, ἀπόλυτον ἀναγκαιότητα ἐνῶ τὸ πρῶτον εἶνε χρήσιμον μόνον ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ἐμπειρικῶν ὄρων τοῦ προταθέντος σκοποῦ, δηλαδή τῆς ἐκτελέσεως αὐτοῦ, καὶ ἂν αὐτὸς ὁ σκοπός—π.χ. τῆς αἰωνίας εἰρήνης—ἦτο ἐπίσης καθῆκον ὄφειλε νὰ ἐκτοπισθῆ καὶ ἀπὸ τὸ τυπικὸν ἀξίωμα τῆς ἐξωτερικῆς δράσεως. Τὸ πρῶτον ἀξίωμα λοιπὸν εἶνε τὸ τοῦ πολιτικοῦ ἠθικολόγου—τὸ πρόβλημα τῶν κρατικῶν λαῶν καὶ τοῦ παγκοσμίου πολιτικοῦ δικαίου—ἐνα ἀπλοῦν τεχνικὸν πρόβλημα (*problema technicum*): τὸ δεύτερον ἀπ' ἐναντίας, ὡς ἀξίωμα τοῦ ἠθικοῦ πολιτικοῦ, εἶνε ἐνα ἠθικὸν πρόβλημα (*problema morale*), ὡς ὁ οὐρανὸς ἀπομακρυσμένον ἀπὸ τὴν μέθοδον τῶν ἄλλων, πρὸς ἐπίτευξιν τῆς αἰωνίας εἰρήνης, τὴν ὁποίαν ἐπιθυμοῦμεν τώρα ὄχι μόνον ὡς φυσικὸν καλὸν, ἀλλ' ἐπίσης ὡς μίαν ἐκ τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ καθήκοντος πηγάζουσας κατάστασιν.

Πρὸς λύσιν τοῦ πρώτου, δηλαδή τοῦ προβλήματος τῆς κρατικῆς συνέσεως, ἀπαιτεῖται πολὺ γνῶσις τῆς φύσεως, διὰ νὰ χρησιμοποιήσῃ κανεὶς τὸν μηχανισμόν τῆς πρὸς τὸν σκοπὸν ποὺ σκέπτεται· καὶ ὅμως ὅλα αὐτὰ εἶνε ἀβέβαια σχετικῶς μὲ τὸ ἀποτέλεσμά τῆς, ποὺ ἀφορᾷ τὴν αἰωνίαν

εἰρήνην ἔστω καὶ ἂν πάρῃ τὸ ἓνα ἢ τὸ ἄλλο ἀπὸ τὰ τρία μέρη τοῦ δημοσίου δικαίου. Εἶνε ἀβέβαιον ἂν ὁ λαὸς δύναται νὰ κρατηθῆ εἰς ὑπακοὴν καὶ ταυτοχρόνως εἰς πρόοδον, καλύτερον μέσῳ αὐστηρότητος ἢ κόλακείας τῆς ματαιοδοξίας του ἢ διὰ τῆς ἀνωτάτης ἐξουσίας ἑνὸς μόνου ἢ διὰ τῆς ἐνώσεως πολλῶν ἀρχόντων καὶ διὰ πολὺν καιρόν. Ἔχομεν ἐπὶ ὄλων τῶν εἰδῶν τῶν διοικήσεων—ἐξαιρέσει μόνον τῆς ἀληθοῦς ρεπουμπλικανικῆς, ἢ ὅποια ὅμως μόνον εἰς τὴν διάνοιαν ἑνὸς ἠθικοῦ πολιτικοῦ δύναται νὰ ὑπάρξῃ—παραδείγματα τοῦ ἐναντίου εἰς τὴν ἱστορίαν. Ἀκόμη πλέον ἀβέβαιον εἶνε ἓνα λαϊκὸν δίκαιον ἰδρυθὲν ἐπὶ θεσμῶν δηθεν ὑπουργικῶν σχεδίων, τὸ ὅποϊον εἰς τὴν πραγματικότητα εἶνε μόνον μία λέξις ἄνευ οὐσίας καὶ στηρίζεται ἐπὶ συμβάσεων, αἱ ὅποια περιέχονται εἰς τὴν ἴδιαν πρᾶξιν τῆς συνομολογήσεως των ὁμοῦ μὲ τὴν μυστικὴν ἐπιφύλαξιν τῆς παραβάσεως αὐτῶν. Τὸ ἐναντίον συμβαίνει μὲ τὴν ἐπίλυσιν τοῦ δευτέρου προβλήματος, δηλαδή τῆς σοφίας τοῦ κράτους οὕτως εἰπεῖν, ἢ ὅποια εἶνε διαφωτιστικὴ διὰ τὸν καθένα καὶ παρακάμπτει ὅλας τὰς ἐπιτηδεύσεις ὀδηγοῦσα ἀκριβῶς πρὸς τὸν σκοπὸν, μὲ τὴν ἀνάμνησιν ἐντούτοις τῆς φρονήσεως νὰ μὴ σύρωμεν αὐτὸν τὸν σκοπὸν ταχύτατα πρὸς τὰ ἔδω, ἀλλὰ νὰ τὸν πλησιάζωμεν ἀδιαλείπτως ἀναλόγως τῆς φύσεως τῶν εὐνοϊκῶν περιπτώσεων.

Αὐτὸ σημαίνει λοιπὸν ὅτι «ἂν ἐπιδιώκετε πρωτίστως κατὰ τὸν πλοῦτον τοῦ καθαροῦ πρακτικοῦ πνεύματος καὶ κατὰ τὴν δικαιοσύνην του, τότε θὰ σᾶς παρουσιασθῆ ὁ σκοπὸς σας—ἡ εὐεργεσία τῆς διαρκοῦς εἰρήνης—ἀφ' ἑαυτοῦ». Διότι αὐτὸ τὸ ἰδιαίτερον ἔχει ἢ ἠθικὴ καὶ δὴ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῶν ἀξιωματῶν τῆς διὰ τὸ δημόσιον δίκαιον—ἐπομένως ἐν σχέσει μὲ μίαν a priori ἀνεγνωρισμένην πολιτικὴν—ὅτι, ὅσον ὀλιγώτερον ἐξηρτημένην καθιστᾷ τὴν ἀναστολὴν ἀπὸ τὸν πρὸ ὀφθαλμῶν σκοπὸν, τὸ φυσικὸν δηλαδή ἢ ἠθικὸν πλεονέκτημα,

τόσον περισσότερον γενικῶς συμφωνεῖ με αὐτόν· διότι ἀκριβῶς εἰς τὴν ἀρχιότητι δεδομένην κοινήν θέλησιν—εἰς ἓνα λαὸν ἢ σχετικῶς με διαφόρους λαοὺς μεταξύ των—αὐτὸς μόνον εἶνε σύμφωνος με τὰς φιλονεικίας τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλ' αὕτη ἡ ἔνωσις τῆς θελήσεως ὄλων, ἂν ἐν τῇ ἐξασκήσει ἐνεργήσῃ κατὰ συνέπειαν καὶ κατὰ τὸν μηχανισμόν τῆς φύσεως, δύναται ταυτοχρόνως νὰ εἶνε ἡ ἀφορμὴ νὰ παραχθῇ ἡ ἀποσκοπούμενη ἐπίδρασις καὶ νὰ προμηθεύσῃ ἀποτέλεσμα εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ δικαίου. Αὐτὸ συμβαίνει π. χ. καὶ με ἓνα ἀξίωμα τῆς ἠθικῆς πολιτικῆς: ἓνας λαὸς, πρέπει νὰ ἐνωθῇ εἰς ἓνα κράτος κατὰ τὰς ἐννοίας τοῦ δικαίου, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος· αὐτὸ τὸ ἀξίωμα δὲν εἶνε θεμελιωμένον ἐπὶ τῆς συνέσεως, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ καθήκοντος. Τώρα δυνατόν εἶναι πολιτικοὶ ἠθικολόγοι νὰ λεπτολογήσουν πολὺ ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ μηχανισμοῦ ἐνὸς πλήθους ἀνθρώπων εἰσερχομένου εἰς κοινωνίαν, ὃ ὁποῖος ἐξησθένησε ἐκεῖνα τὰ ἀξιώματα καὶ ἐματαίωσε τὸν σκοπὸν των ἢ ἐπίσης ζητεῖ ν' ἀποδείξῃ διὰ παραδειγμάτων τὰ κακῶς ὀργανωμένα πολιτεύματα παλαιῶν καὶ νέων χρόνων π. χ. δημοκρατιῶν χωρὶς ἀντιπροσωπευτικὸν σύστημα. ἀλλ' αὐτὰ εἶνε ἀνάξια προσοχῆς ἰδίως διότι μία τοιαύτη καταστρεπτικὴ θεωρία ἐπίδρα ἢ ἰδία ἐπὶ τοῦ κακοῦ τὸ ὁποῖον προλέγει καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ἄνθρωποι με τὰς ὑπολοίπους ζώσας μηχανὰς θὰ ριφθοῦν εἰς μίαν κλάσιν ὅπου ἡ συναίσθησις ὅτι δὲν εἶνε ἐλεύθερα ὄντα, θὰ παρέμενε με αὐτά, διὰ νὰ τὰ κάμῃ κατὰ τὴν κρίσιν των τὰ πλέον ἀξιοθρήνητα ὄντα τοῦ κόσμου.

Ἡ ὑπερβολικὰ φημιζομένη καὶ ὡς παροιμία κυκλοφορήσασα, ἀλλ' ἀληθῆς φράσις «*fiat iustitia, pereat mundus*» εἶνε ἓνα νομικὸν ἀξίωμα θαρραλέον ὄλων τῶν διὰ δόλου ἢ βίας λοξῶν ὁδῶν τῶν ἀξιωμάτων τοῦ δικαίου· μόνον ποὺ δὲν πρέπει νὰ παρεξηγηθῇ καὶ νὰ ἐκληφθῇ περίπου ὡς ἄδεια, διὰ νὰ χρησιμοποιήσῃ κανεὶς τὸ ἰδικόν του δίκαιον

μέ τήν μεγίστην δυνατήν αὐστηρότητα—τὸ ὅποῖον θὰ ἀντέβαινε εἰς τὸ ἠθικὸν καθῆκον—ἀλλὰ νὰ ἐννοηθῆ ὡς ὑποχρέωσις τῶν ἐξουσιαζόντων νὰ μὴ ἀρνῶνται ἢ ἐλαττώσονται τὸ δίκαιον κανενὸς ἀπὸ δυσμένειαν ἢ ἀπὸ συμπάθειαν πρὸς ἄλλους· πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται κυρίως ἓνα ἐσωτερικὸν πολίτευμα συγκεκροτημένον με καθαρὰ νομικὰ ἀξιώματα, ὅπως ἐξομαλύνῃ δικαστικῶς τὰς ἔριδας αὐτῶν. Αὐτὴ ἢ πρότασις δὲν ἐννοεῖ τίποτε ἄλλο ἀπὸ τοῦτο: ὅτι τὰ πολιτικὰ ἀξιώματα δὲν πρέπει νὰ ἐκπορεύονται ἀπὸ τὴν ἀναμονὴν εὐπορίας καὶ εὐτυχίας ἑνὸς ἐκάστου κράτους, δηλαδὴ ὅχι ἀπὸ τὸν σκοπὸν, τὸν ὅποῖον ἕκαστον ἀπὸ αὐτὰ ἔχει ὡς ἀντικείμενον—ἀπὸ θέλησιν—ὡς τὴν ἀνωτάτην—ἀλλ' ἐμπειρικὴν—ἀρχὴν τῆς σοφίας τοῦ κράτους, ἀλλὰ νὰ προέρχεται ἀπὸ καθαρὰν ἰδέαν τοῦ καθήκοντος τοῦ δικαίου—ἀπὸ τὸ ὀφείλειν τοῦ ὁποῖου ἡ ἀρχὴ ἀρρίογι ἔχει δοθῆ ἀπὸ καθαρὰν λογικὴν—ὅποιαιδῆποτε καὶ ἂν εἶνε αἰ φυσικαὶ συνέπειαι. Ὁ κόσμος δὲν ἔχει νὰ χάσῃ τίποτε διότι θὰ ὑπάρχουν ὀλιγώτεροι κακοὶ ἄνθρωποι. Τὸ ἠθικῶς κακὸν ἔχει τὴν ἐκ τῆς φύσεώς του ἀχώριστον ἰδιότητα, ὅτι εἶνε εἰς τοὺς σκοπούς του—ἰδίως σχετικῶς με ἄλλα ἰσοζύγια—ἀντιδραστικὸν καὶ διαταρακτικὸν καὶ οὕτω κάμνει θέσιν με βραδείας προόδους εἰς τὸ ἠθικὸν ἀξίωμα τοῦ καλοῦ.

* * *

Ἐντικειμενικῶς λοιπὸν δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἔρις μεταξὺ τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς· ἀπ' ἐναντίας ὑποκειμενικῶς—εἰς τὴν ἐγωϊστικὴν κλίσιν τῶν ἀνθρώπων, ἢ ὅποια ὅμως, ἐπειδὴ δὲν εἶνε θεμελιωμένη ἐπὶ τῶν ἀξιωμάτων τῆς λογικῆς, δὲν δύναται ἀκόμη νὰ ὀνομασθῆ πρᾶξις—ὑπάρχει καὶ θὰ μείνῃ πάντα διότι χρησιμεύει ὡς ἀκόνη τῆς ἀρετῆς τῆς ὁποίας τὸ ἀληθές θάρρος—κατὰ τὸ ἀξίωμα *tu ne cede malis, sed contra audentior ito*—εἰς τὴν παροῦσαν περίπτωσιν δὲν συνίσταται εἰς τὸ ν' ἀντισταθῆ με σταθερὰν πρόθεσιν ἐναντίον τῶν κα-

κῶν καὶ τῶν θυσιῶν, αἱ ὁποῖαι λαμβάνουν χώραν, ἀλλὰ ν' ἀντικρύση τὸ ἐντός μας κακὸν ἀξίωμα τὸ πολὺ ἐπικίνδυνον ἀπατηλὸν καὶ προδοτικόν, τὴν ἀδυναμίαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ νὰ κατανικήσῃ τὴν πανουργίαν του.

Πράγματι δύναται νὰ μᾶς εἴπῃ ὁ πολιτικὸς ἠθικολόγος: ἄρχων καὶ λαὸς ἢ λαὸς καὶ λαὸς δὲν προξενοῦν κακὸν ὁ ἓνας εἰς τὸν ἄλλον, ἂν πολεμοῦν μεταξύ των βιαίως ἢ ὑπούλως—ἂν γενικῶς κάμνουν κακὸ μὲ αὐτὸ—διότι ἀρνοῦνται κάθε σέβας εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ δικαίου, ἣτις μόνη ἠδύνατο νὰ θεμελιώσῃ αἰωνίως τὴν εἰρήνην. Διότι, ἐπειδὴ ὁ ἓνας παραβαίνει τὸ καθῆκον του πρὸς τὸν ἕτερον, ὁ ὁποῖος σκέπτεται ἐπίσης ἄδικα ἐναντίον ἐκείνου, συμβαίνει εἰς αὐτοὺς ἀμοιβαίως καλὸν, ἐπειδὴ ἦλθον εἰς προστριβὴν μεταξύ των· καὶ οὕτω μένουν ἀπὸ αὐτὸ τὸ γένος πάντοτε ἄρκετοὶ τύποι, ὅπως μὴ ἀφήσουν νὰ παύσῃ αὐτὸ τὸ παιγνίδιον μέχρι τῶν πλέον μακρυνῶν χρόνων, διὰ νὰ ἔχουν οἱ μεταγενέστεροι ἐν τῷ προσώπῳ των ἓνα εἰδοποιητήριον παράδειγμα. Ἡ πρόβλεψις κατὰ τὴν διαδρομὴν τοῦ κόσμου εἶνε ἐδῶ δικαιολογημένη· διότι τὸ ἠθικὸν ἀξίωμα δὲν σβύνει ποτὲ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι πραγματικῶς, πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν νομικῶν ἰδεῶν κατὰ τὸ ἀξίωμα ἐκεῖνο, ἀναπτύσσουν ἀξιόλογον λογικὴν διὰ τοῦ σταθερῶς προοδεύοντος πολιτισμοῦ, καὶ δὲν ἐξαλείφει ἐπίσης τὴν ὑποχρέωσιν ἐκείνων ἐναντι τῶν παραβάσεών των. Ἡ δημιουργία τῆς θεωρίας, ὅτι τοιοῦτον κτύπημα θὰ ἔπρεπε νὰ γίνῃ εἰς τὴν γῆν γενικῶς ἀπὸ διεφθαρμένα ὄντα, φαίνεται ὅτι δὲν δικαιολογεῖται ἀπὸ καμίαν θεοδικίαν—ἄς παραδεχθῶμεν ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ἄλλως μὲ τὸ ἀνθρώπινον γένος· ἀλλ' αὐτὴ ἢ ἄποψις τῆς κρίσεως εἶνε πολὺ ὑψηλὴ δι' ἡμᾶς ὥστε νὰ ὑποβάλλωμεν τὴν ἰδέαν μας—τῆς σοφίας—εἰς τὴν ἀνωτάτην καὶ ἀνεξερεύνητον θεωρητικὴν δύναμιν. Εἰς τοιαύτας ἀμφιβόλους συνεπείας θὰ ὠθούμεθα βεβαίως, ἂν

δὲν παραδεχθῶμεν ὅτι τὰ καθαρὰ ἀξιώματα τοῦ δικαίου ἔχουν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα, δηλαδή εἶνε δυνατόν νὰ ἐκτελεσθῶσι· καὶ σύμφωνα μὲ αὐτὸ ἔπρεπε νὰ ἐνεργῇ ὁ λαὸς εἰς τὸ κράτος καὶ ἀκόμη τὰ κράτη πρὸς ἄλληλα καὶ ἄς ἀντιλέγει ἡ ἐμπειρικὴ πολιτικὴ ὅσον θέλει. Ἡ ἀληθὴς πολιτικὴ δὲν δύναται νὰ κάμη οὐδὲν βῆμα, χωρὶς πρότερον νὰ ἐξευμενίσῃ τὴν ἠθικὴν· καὶ μολονότι ἡ πολιτικὴ καθ' ἑαυτὴν εἶνε μία δύσκολος τέχνη, ἡ ἔνωσις τῆς ὅμως μὲ τὴν ἠθικὴν δὲν εἶνε διόλου τέχνη· διότι αὕτη χωρίζει τὸν κόμβον εἰς δύο, τὸν ὁποῖον ἐκείνη δὲν γνωρίζει νὰ λύσῃ, ὅταν ἐρίζουσι μεταξὺ τῶν. Τὸ δικαίωμα τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ φυλάσσεται εὐλαβῶς, καὶ στοιχίζει τοῦτο ὅσον θέλει εἰς τὴν κυρίαρχον δύναμιν. Ἐδῶ δὲν δυνάμεθα νὰ προσφύγωμεν εἰς ἡμίμετρα καὶ νὰ ἐπινοήσωμεν συνδιαλλαγὴν μεταξὺ δικαίου καὶ συμφέροντος, ἀλλὰ κάθε πολιτικὴ πρέπει νὰ ὑποκλιθῇ πρὸ τοῦ πρώτου καὶ δύναται νὰ ἐλπίσῃ οὕτω ὅτι θὰ φθάσῃ, ἐὰν καὶ βραδέως, εἰς τὴν βαθμίδα εἰς τὴν ὁποῖαν θὰ λάμψῃ εὐσταθῶς.

II

Περὶ τῆς συμφωνίας τῆς πολιτικῆς μὲ τὴν ἠθικὴν κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ δημοσίου δικαίου.

Ἄν ἀπὸ κάθε ὕλην τοῦ δημοσίου δικαίου —κατὰ τὰς διαφόρους ἐμπειρικὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ κράτος ἢ τῶν κρατῶν μεταξὺ τῶν— ὅπως σκέπτονται συνήθως οἱ νομοδιδάσκαλοι, ἀφαιρέσω τὴν ἰδέαν, τότε παραμένει ἡ μορφή τῆς δημοσιότητος, τῆς ὁποίας ἡ δυνατότης περιέχει κάθε νομικὴν ἀξιῶσιν, διότι ἄνευ ἐκείνης δὲν θὰ ὑπῆρχε καμμία δικαιολογία, ἡ ὁποία νὰ δύναται νὰ νοηθῇ ὡς δημοσίως γνωστὴ, ἐπομένως οὔτε κανὲν δίκαιον, τὸ ὁποῖον νὰ μετεδίδετο ἐξ αὐτῆς.

Αὕτη ἡ ἰκανότης τῆς δημοσιότητος ὀφείλει νὰ ἔχῃ κάθε νομικὴν ἀξιῶσιν, καὶ δύναται τοῦτο διότι κρίνεται εὐκολώτατα ἂν λαμβάνῃ χώραν εἰς μίαν προκειμένην περίπτωσιν, δηλαδή ἂν δύναται νὰ